

PRINCIPLES OF DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS ON THE BASIS OF A CLUSTER APPROACH

B. A. Akhmedov

Chirchik State Pedagogical Institute

ABSTRACT

There is discussed in the article formation and content of professional competence among vocational education teachers, the role and importance of basic competencies in their preparation for professional activity, the mechanism of formation of students' knowledge, skills and competencies in general and specialized disciplines through interdisciplinary relations and issues such as the integrative-differential approach.

Keywords: future teachers, vocational education, competence, professional competence, interdisciplinary integration, integrative-differential approach.

КЛАСТЕРЛИ ЁНДАШУВ АСОСИДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАР КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Б. А. Ахмедов

Чирчиқ давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада бўлажак касб таълими ўқитувчиларида касбий компетентликни шакллантириш ва унинг мазмун-моҳияти, таянч компетенциялар уларнинг касбий фаолиятга тайёрлашдаги ўрни ва аҳамияти, фанлараро алоқалар орқали талабаларнинг умумкасбий ва ихтисослик фанлардан билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш, педагогик ва техник билимлар асосида талабаларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш механизми ҳамда унга интегратив-дифференциал ёндашув каби масалалар ёритиб берилган.

Калит сўзлар: бўлажак ўқитувчилар, касб таълими, компетенция, компетентлик, касбий компетентлик, фанлараро интеграция, интегратив-дифференциал ёндашув.

INTRODUCTION

XXI асрда касб таълими мазмунини янгилашнинг концептуал қоидаларидан бири компетентлик нуқтаи назаридан ёндашув ҳисобланади. Уни амалда жорий этиш эса таълим мазмуни, метод ва технологиясига янгича ёндашишга олиб келади.

Таълим мазмунини янгилашнинг асосий бирликларидан бири компетентлик тушунчасидир. У шахснинг интегратив хусусиятини, бошқача айтганда, бўлажак мутахассиснинг шахсий сифатлари – билими, кўникмалари, амалий тажрибаси, қобилиятлари, қадрият йўналишларини ифода этади. Компетентлик шахснинг касбий фаолиятга тайёргарлигини таъминлайди ва кучайтиради.

Педагогика фанида интеграция ва дифференциациянинг ўзаро таъсири исботланган бўлиб, у касб-ҳунар таълиминини тартибга солиш, иерархик модель қуриш учун зарур шарт-

шароитлар яратиш имкониятини беради. Замонавий жамиятда у мамлакатларнинг ривожланиш даражасини нафақат унинг техник ҳолати, балки олий таълим муассасаларида тайёрланаётган мутахассислар касбий компетентлигини ҳам белгилайди. Таълим тизимини модернизациялаш, касб таълими тизимида юзага келадиган ўзгаришлар таълим муассасаси ходимларининг касбий компетентлигини ривожлантириш учун зарурият туғдиради. Ҳозирги вақтда олий касбий таълимнинг давлат таълим стандартлари жорий этилиб, бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлаш сифатини оширишга қаратилган таълим мазмуни ва технологиясида инновациялар кенг жорий этилмоқда.

METHODOLOGY

Замонавий ижтимоийиқтисодий шароитларда касбий ўзини ўзи бошқариш жараёнида шахснинг касбий ривожланишининг энг тўлиқ психологик шакллари, касбий компетентликнинг ривожланиш хусусиятлари Э.Ф.Зеер томонидан ўрганилган. У касбий компетентликни касбий фаолият тузилмасининг асосий таркибий қисмларидан бири сифатида баҳолайди. Шунингдек, шахснинг йўналтирилганлиги, профессионал жиҳатдан муҳим фазилатлари, профессионал жиҳатдан муҳим психофизиологик хусусиятларини ифодалайди.

Т.М.Сорокинанинг тадқиқотларида ўқитувчининг касбий компетентлиги педагогик фаолиятни амалга ошириш учун назарий ва амалий тайёргарлигининг бирлиги сифатида талқин этилади. Унинг ёндашувига кўра ўқитувчилик компетенцияси ўқитувчининг педагогик фаолиятининг асоси бўлган профессионалликнинг босқичларидан бири ҳисобланади.

В.Н.Введенскийнинг фикрича, “касбий компетенция” тушунчаси таркибининг кенглиги, “профессионалик”, “малака”, “касбий малакалар” каби кенг тарқалган тушунчаларни бирлаштирадиган интеграл хусусиятлар билан ажралиб туради. Бироқ, у концепция билан биргаликда кўриб чиқиляётган концепцияни идентификациялаш ҳоллари ҳали ҳам тез-тез “компетентлик”дир. Компетентлик – бу шахсий хусусиятга эга, ва малакали профессионал ёки функционал хусусиятлар мажмуасидир.

М.И.Лукьянова ўқитувчининг психологикпедагогик салоҳияти асосида педагогик фаолият учун юқори даражадаги профессионал тайёргарлик ва ўқув жараёнида талабалар билан самарали ўзаро муносабатларга эга бўлган шахснинг ўзига хос хусусиятларини тушунади. Психологик ва педагогик компетенция таркибий қисми сифатида у психологик ва педагогик йўналишларнинг блокларини кўриб чиқади.

А.В.Хуторской “компетенция” ва “компетентлик” тушунчаларини “синоним ишлатилган” тушунчалари орасидаги фарқни кўрсатади. Компетенция – шахснинг ўзаро боғлиқ хусусиятларини (билим, кўникма, фаолият методикаси), маълум мавзулар ва жараёнлар учун белгиланадиган ва уларга нисбатан сифат жиҳатидан самарали ишлаб чиқариш учун зарур бўлган комплекс.

Г.М.Коджаспирова “ўқитувчи малакали ўқитувчи бўлиши учун муайян педагогик компетентликка эга бўлиши керак”, деб ҳисоблайди.

MAIN PART

Инглизча “competence” тушунчаси луғавий жиҳатдан бевосита “қобилият” маъносини ифодалайди. Мазмунан эса “фаолиятда назарий билимлардан самарали фойдаланиш, юқори даражадаги касбий малака, маҳорат ва иқтидорни намоён эта олиш” маъносини англатади.

“Компетентлик” тушунчаси таълим соҳасига психологик изланишлар натижасида кириб келган. Шу сабабли компетентлик “ноанъанавий вазиятлар, кутилмаган ҳолларда мутахассиснинг ўзини қандай тутиши, мулоқотга киришиши, рақиблар билан ўзаро муносабатларда янги йўл тутиши, ноаниқ вазифаларни бажаришда, зиддиятларга тўла маълумотлардан фойдаланишда, изчил ривожланиб борувчи ва мураккаб жараёнларда ҳаракатланиш режасига эғалик”ни англатади

Касбий компетентлик – мутахассис томонидан касбий фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллай олиши

Касбий компетентлик мутахассис томонидан алоҳида билим, малакаларнинг эгалланишини эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларнинг ўзлаштирилишини назарда тутди. Шунингдек, компетенция мутахассислик билимларини доимо бойитиб боришни, янги ахборотларни ўрганишни, муҳим ижтимоий талабларни англай олишни, янги маълумотларни излаб топиш, уларни қайта ишлаш ва ўз фаолиятида қўллай билишни тақозо этади

Касбий компетентлик негизида акс этувчи сифатларнинг моҳиятини қисқача ёритиб ўтаемиз. Уларга: 1) ижтимоий компетентлик; 2) махсус компетентлик; 3) шахсий компетентлик; 4) технологик компетентлик; 5) экстремал компетентликлар киради.

Н.А.Муслимов ва К.Абдуллаеваларнинг фикрича, компетентлик – олинган назарий билим, кўникма ва малакалар мажмуасини амалиётга мустақил ва ижодий қўллай олиш даражаси, бу ҳам талабанинг амалиёт жараёнида ва олий таълимдан кейинги фаолиятида шаклланиб боради.

Компетенция тушунчаси маълум бир соҳада муваффақиятли фаолият учун билим, малакани, шахсий фазилатларни ва амалий тажрибани қўллаш қобилияти сифатида тавсифланади.

“Компетенция – бу таълим орқали олинган билимларга, тажрибага, қадриятларга, ниятларга асосланган умумий қобилиятдир. Компетенциявий билим ёки кўникмага тушмайди; компетентлик – бу олим ёки ўқимишли одам бўлишни англатмайди”. Компетенция ва кўникма ўртасидаги фарқни ажратиш керак. Кўникма – бу муайян вазиятда ҳаракат, компетенция – хатти-ҳаракатлар, кўникмаларнинг кузатувларидан ўрганилиши мумкин бўлган характеристик хусусиятдир. Шундай қилиб, кўникмалар амалда компетенция сифатида намоён бўлади. Компетенция маҳорат, ҳаракатни кучайтиради. Компетенция онгли фаолият натижасида шаклланади.

Давлат таълим стандартида касбий ва умумий компетенциялар, яъни, битирувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар белгилаб қўйилган. Уларга асосий касбий таълим дастурларини ишлаб чиқишда интегратив ёндашув орқали эришиш мумкин. Дастурнинг вариатив қисми таълим муассасасининг, минтақанинг ўзига

хослигини, ҳудуддаги иш берувчиларнинг аниқ касбий компетенцияларни эгаллаган мутахассисларга бўлган эҳтиёжини акс эттириш имконини беради.

Бизнинг назаримизда, айнан интегратив таълим (таълим интеграцияси) бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлиги шаклланиши жараёни ва келгусидаги касбий фаолияти учун муҳим аҳамият касб этади.

Замонавий меҳнат бозори, бугун таълим сифатига ошаётган талабларни тақдим этиб, бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлиги ва касбий тайёргарлиги, ўз навбатида олий таълим муассасалари, шу жумладан техник олий таълим муассасаларининг “Касб таълими” йўналиши битирувчилари ўртасида рақобат кучайишига олиб келади.

Агар мутахассиснинг дастлабки малакаси фақат иш ўринларига мувофиқлиги ва тор ахборотни эгаллашни назарда тутса, “компетентлик” нафақат умумий турдаги, балки, хусусан кенг соҳада билимларни ўзлаштиришни талаб қилади. Мутахассиснинг ўз кўникмаларини муваффақиятли амалга оширишда тайёргарлиги ва қобилиятлилиги, ўзининг фаолияти самарадорлиги ва сифатини яхшилашни назарда тутати.

Касбий фаолият билан боғлиқ турли хил вазифаларни талаба шахси фазилатлари ишлаб чиқилган мажмуаси сифатида белгилаш мумкин. Н.А.Муслимов ва бошқа тадқиқотчилар компетентлик тушунчаларига риоя қилган ҳолда, ушбу соҳада фаолият олиб бораётганлар, техника олий таълим муассасалари талабалари касбий компетентлигини шахс фазилатлари бирлашмасини ташкил этиш сифатида, кейинчалик уларга муҳандислик фаолиятида ўз билим, кўникма ва малакаларини муваффақиятли амалга оширишда ёрдам беради, деб таъкидлашган.

Ўз навбатида, компетент ёндашув таълим технологиясида муҳим ўзгаришларни талаб қилади. Шунинг учун олий таълим муассасалари олдида бугун махсус технологиялар ва уларни таълим жараёнида амалга ошириш усуллари ишлаб чиқиш вазифаси туради. Лекин биз ҳам кўп тадқиқотчилар каби техника олий таълим муассасалари бўлажак мутахассислари касбий компетентлигини шакллантириш ҳали мазмунли таълим ва фанлараро алоқалардан фойдаланиш етарли даражада эмас, деб ҳисоблаймиз². Чунки мазмунли таълимда бўлажак муҳандислик фаолиятининг касбий ва ижтимоий жиҳатларини моделлаштириш содир бўлади, ва фанлараро интеграция, ўз навбатида илм-фаннинг турли соҳаларида бирлаштирувчи элементи сифатида чиқади.

Замонавий битирувчи – бўлажак техник мутахассис (касб таълими ўқитувчиси) – ўз касбий фаолиятида турли фанлар бўйича билимлар мажмуасини қўллашга эга бўлиши керак.

Фанлараро интеграцияни билиш (билим) ва технологик муаммолар асосида ўқув фанларини бирлаштириш жараёни сифатида изоҳлаш мумкин.

Биз учун фанлараро интеграция таълим дастурининг барча ўқув фанларини кенг кўламли ўзаро алоқасини яратишда таълим мақсади, тамойиллари ва маънолари мажмуани ифодалайди. Шунинг учун, талабалар таълимининг биринчи босқичидаёқ касбий компетентлик ривожлана бошлайди, катта курс талабаларига ҳар қандай мураккаб касбий вазиятларда тезкор оптимал қарорлар қабул қилишга қаратилган, уларда мустақил равишда муайян ҳаракатларни амалга ошириш кўникмаларини шакллантиришни фанлараро алоқаларни ўрнатиш ёрдамида амалга ошириш мумкин.

Фанлараро интеграция орқали талабалар касбий компетентлигини шакллантириш бўйича белгиланган вазифа (мақсад) ларга эришиш учун олий таълим муассасалари ўқитувчилари тизимли равишда бу ишни амалга оширишлари зарур.

Мисол учун, “Трактор ва автомобиллар”, “Қишлоқ хўжалик машиналари”, “Қишлоқ хўжалик гидротехника мелиорацияси”, “Гидравлика”, “Гидротехника иншоотлари”, “Насослар ва насос станциялари” ва ҳ.к. фанларни интеграциялаб, машғулот маълумотларида қуйидаги фаол ва интерфаол таълим усулларидадан фойдаланилади: кластерлар, медиатаълим, мунозаралар ва ҳ.к.

Бундай машғулотларни ташкил этиш талабаларга нафақат гуманитар фанлардан техник цикл фанларини ажратиш, балки уларнинг ўзаро алоқа (муносабат)ларини топиш, ва келажакда ишга оқилона ва онгли ёндашувга ёрдам беради. Талабалар билан амалий машғулотлар ҳам фанлараро алоқалардан фойдаланиш билан ташкил этилиши мумкин.

Фанлараро лаборатория ишларида ахбороткоммуникация технологияларидан фойдаланиш билан ўқув жараёнида, шунингдек, уни қўллашни топишлари мумкин, мисол учун, “Назарий механика” ва “Таълим технологиялари” фанларида бу соҳада топшириқларни аниқлаш ва инновацион кашфиётлар билан ривожлантириш мумкин. “Физика”, “Олий математика” ва “Тарих” фанлари бўйича қўшма фанлараро семинарлар, талабаларга илмфан ривожланишида тарихий масалаларни, таниқли олимлар ижоди, ижтимоий-иқтисодий тараққиётда уларнинг таъсирини кўриб чиқиш имконини беради.

Фанлараро алоқаларнинг ягона ёндашуви гуманитар, умуммиллий ва махсус цикл фанлари ўртасидаги талабалар билимини баҳолашни аниқлашда қийинчилик билан дуч келади. Яъни, талабалар билимлари даражаси, гуманитар ва умум-илмий кафедралари фанла рини ўрганишда эгалланган, махсус фанларни ўрганиш учун етарли бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун бу билимлар, профессорўқитувчилар таркибига фанлар мазмунини ишлаб чиқиш учун цикл фанлар дастурларини тузишга нафақат биргаликда ёндашув, ўқув материални узатишга эътибор билан ёндашишни, балки билим ва кўникмаларни баҳолаш учун ҳам зарур.

Техника олий таълим муассасалари ўқув жараёнида ҳар йили муаммоларини ҳал этишга қаратилган янги фанлар пайдо бўлади. Бу ажабланарли эмас, чунки жадал ривожланаётган саноат ва иқтисодиёт, инсонлар онгини ўзгартириш ва инсониятга янги кашфиётлар керак. Қачонки, бундай махсус фанларга эҳтиёж пайдо бўлса, мисол учун, олий таълим муассасанинг “Сув хўжалиги ва мелиорация” таълим йўналишида ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш чора-тадбирлари яратилади, самарали ирригация ва мелиорация, қишлоқ хўжалигини механизациялаш кашфиёт (ихтиро)ларини очиш бўйича инновацион технологиялар ишлаб чиқилади, дастлаб бошқа цикл фанлари билан фанлараро алоқаларни топиш қийинроқ. Шунинг учун ўзаро муносабатларни амалга ошириш учун фанлар ўртасидаги схемасини қуришда эксперт баҳолаш усули ёрдам бериши мумкин. Оралиқ нуқталарида эксперт (мутахассис)лар сифатида ўқитувчилар чиқади. Бу маъруза материалларини фанлараро алоқаларни қўллаш билан ўқийдилар ва яқуний нуқтани мустақил (холис) ўқитувчилар текширишлари ёки онлайн-тест ўтказилиши мумкин.

Бундан ташқари таъкидлаш керакки, талабалар билимини ташхис қилиш, фанлараро алоқалар билан машғулотларда эгаллашлари, бу оралиқ босқичларда мунтазам амалга

оширилиши керак – назорат қилиш нуқталари ва билимларни текшириш режалаштирилган жойларда – яқуний нуқтага ўтади.

Шундай қилиб, касбий фаолият, фанлараро интеграция томонидан амалга оширилиши асосли, агар техника олий таълим муассасалари талабалари интеграция вазифаларини мунтазам фойдаланиш билан амалга ошириб, амалий машғулотларда бажарса, фақат амалий машғулотларгина назарий материалларни ўрганишда олинган билимларни мустаҳкамлаш имконини беради. У ёки бу лаборатория ишларини бажаришда, мураккаб ўқув вазифасини ҳал этиб, талаба муваффақиятли касбий фаолият учун зарур амалий кўникмаларни эгаллайди. Битирувчи, касбий кўникмаларни мукамал ўзлаштириб, меҳнат бозорида муваффақиятли рақобат имкониятига эга, касбий кўникмаларини ижодий фойдаланишга имкон беради, энг юқори миқдор ва сифат кўрсаткичларига эришиш имконини беради.

Олий таълим муассасалари талабалари ўқиши фанлараро интеграцияси талабаларни илмий-назарий ва амалий тайёрлаш сифатини яхшилашда муҳим вазифаларни бажаради, чунки фанлараро ёндашувни қўллашда амалга ошириш муаммолари ҳар бир босқичда нафақат таълим (ўқув) дастури, балки замонавий талабаларни тарбиялаш ва ривожлантириш масалалари ҳал этилади.

Ҳар томонлама (универсал), ижодий, ривожланаётган бўлажак мутахассис (профессионал) шахси фақат ажралмас педагогик жараён шароитларида шаклланиши мумкин, муҳандиснинг касбий компетентлиги – ҳар бир босқичи умумий тамойиллари асосида усуллари ва мақсадлари яқуний мақсадига қурилган. Айнан шунинг учун фанлараро интеграция техника олий таълим муассасаларида касб таълими ўқитувчилари таълим ва тарбиясининг муҳим шарти ҳисобланади.

Касб-ҳунар таълими мутахассисларини касбий фаолиятга тайёрлашда интеграция ва дифференциация жараёнлари бирлик касб-ҳунар таълим тенденциясини ривожлантириш сифатида пайдо бўлади. Шу асосда биз бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрловчи педагогик ҳодиса сифатида интегративдифференциал ёндашувни белгилаб олдик. Бунда интеграция ва тафовутларнинг жараёнлар ўртасидаги динамик мувозанатини ташкил этиш орқали билиш ва касб-ҳунар таълимини ўзгартириш, турли касбий ва касб-ҳунар таълими тизимларида ишлашлари мумкин бўлган ўқув-касбий жараённи амалга ошириш билан боғлиқ

Кўп функцияли касб таълими қуйидаги тамойилларга асосланиб қурилади:

– тизимлилик – объектнинг яхлитлигини ошкор этишга қаратилган, унинг механизмларини ҳимоя қилувчи мураккаб объектнинг бир неча алоқаларини ҳосил қилиш ва уларнинг ягона қонуният асосида олиб бориш;

- яхлитлик – муҳитдан объектнинг нисбий мухторияти, мустақиллиги ички бирлигини акс эттиради;

– субъективлик – талабадан ўз қобилияти нуқтаи назаридан ўз фаолиятининг стратегияси бўлишни, мақсадни қўйиш ва ростлашни, сабаблардан хабардор бўлиш, мустақил фаолиятни амалга ошириш ва уларни мўлжал бўйича баҳолаш, ҳаёт режаларини қуришни ўз ичига олади;

– интегративлик – ҳодисалар, қисмлар, элементларни бир бутун (тартибли ва тузилмавий)га бирлаштиришни тақдим этади;

– диверсификациялаш – таълим воситаларининг турлари, хизматлари турларини кен гайтириш янги фаолиятни режалаштиришни шакллантиришни ўз ичига олади.

Юқорида келтирилган тамойиллар янада ўзига хос тамойиллари мажмуасини ўз ичига олади: мувофиқлиги (касбий фаолиятга тайёрлаш фазилатларга эга битирувчилари учун талаб (эҳтиёж)ни қондириш); таълимнинг сифатлилиги (эҳтиёж тайёрлаш сифати ва касбий ходимлар малакаси учун талаблар даражасини ошириш); шахсга йўналтирилганлиги (турли таълим хизматларида шахс эҳтиёжларини қондириш); танлаш эркинлиги (таълим хизматларини кўрсатишда таълим муассасалари эркинлигини кенгайтириш).

Шундай қилиб, узлуксиз касб-ҳунар таълимини интегратив-дифференциал ёндашув асосида ташкил этишнинг қуйидаги босқичлари аниқланган:

– ташкилий-мақсадли, қайсики, таълим омиллар, касб-ҳунар ва мутахассис таълими, кишини яхшилаш учун унинг фазилатларини танлашни қўлла-қувватлаш тамойилларини белгиловчи ёндашувлар;

– процессуал-фаолиятли, I-IV курс босқич талабалари шахсини амалга ошириш босқичи интегратив ва таълим соҳаларига қараб, касб-ҳунар таълими ўқитувчиларини табақалаштирилган равишда тайёрлаш (назарий, амалий, ўқув ва илмий-тадқиқот, умумий маданият) (талаба ҳолатини билиш, касбий ўз-ўзини билиши, ўз-ўзини касбий ва касбийпедагогик тайёргарлиги);

- мезонли-ташхис қилиш (диагностик), бу ерда шакллантириш кўрсаткичлари (шахс ички ва ташқи фазилатлари – фаолият маҳсули) ва касбий фаолияти сифатлари тадқиқот усуллари;

– квалитив келишмовчиликларни аниқлаш (зиддиятларни аниқлаш), мониторинг асосида ресурслар, маҳсулотлар натижаларни тузатиш ишларини ва огоҳлантириш чора-тадбирларини аниқлаш, мутахассисларни интегратив-дифференциал ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёргарлигини такомиллаштиришни амалга ошириш самарадорлиги босқичи 1-расмда кўрсатилган.

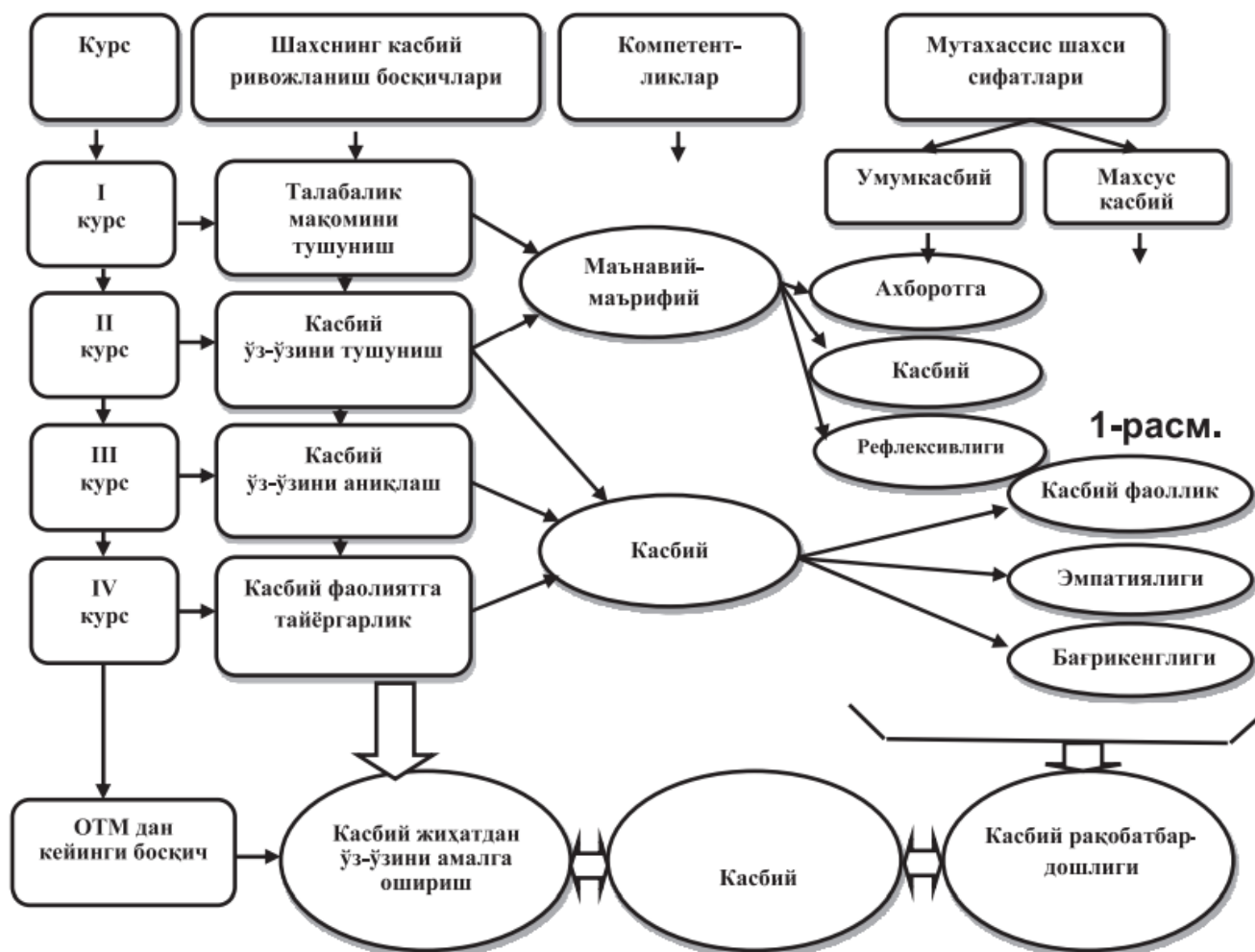
Касб таълими ўқитувчиларини интегративдифференциал ёндашув (2-расм) асосида касбий фаолиятга тайёргарлигини такомиллаштириш механизминини амалга ошириш, таълимнинг ҳар бир курсида мутахассис шахсини шакллантиришга мувофиқ тарзда босқичмабосқич амалга оширилади. Талаба мақоми (статуси, 1 курс)ни тушуниш босқичида шахснинг яхлит ривожланиши мавжуд, унинг янги касбий фаолиятга тайёргарлиги роли ривожланиши ва касбнинг умумилмий асосларини эгаллаш билан боғлиқ.

Касбий фаолиятга тайёрлашда педагогикпсихологик назарий ва амалий билимлар интеграцияси, фанлараро интеграция, касбий фаолиятга тайёргарликни диагностика қилишда педагогик ва техник билимлар интеграцияси асосида талабаларнинг касбий компетентлигини такомиллаштиришга тизимли ёндашувни талаб қилади. Шу сабабли, касбий фаолиятга тайёргарликни диагностика қилишда педагогик ва техник билимлар интеграциясини таъминланишига тизимли ёндашилди. Бўлажак мутахассисларда шахсий ва касбий муҳим сифатларини шакллантириш босқичларини классификациялаш асосида назарий, амалий, илмий-тадқиқот тайёрлов йўналишлари бўйича мобиллик,

рефлексивлик, интегративлик каби компетенцияларни ривожлантириш механизми такомиллаштирилди.

Касбий ўзини-ўзи билиш (II курс) босқичида талабалар шахсининг махсус ривожланиши давом этади, уларнинг маданий эҳтиёжлари ва талаблари шакллантирилади. Улар ишонч ва мустақилликка эришиш, нафақат таълим ва тарбия барча шакллари ўз ичига олади, балки жамоат ташкилотлари ва ҳаракатлари ишларида фаол иштирок этадилар. Бу даврда умумкасбий фанларга эътибор кучайтирилади.

Касбий ўзини-ўзи аниқлаш (III курс) босқичида ихтисослик тайёргарлик фанларига талабалар эътибори кучайтирилади, касбий фаолиятга тайёргарлигини такомиллаштириш мотивлари мустаҳкамланади. Бу босқичда ихтисослашуви (мутахассислиги) бошланади, илмий тадқиқотларга қизиқиш ортади, танлаган касбининг хусусиятларини билиб олишади. Шу билан бирга талабаларнинг ижтимоий фаоллиги ривожлантирилади ва қоида сифатида, уларнинг ўзини-ўзи ташкил этиш даражаси оширилади.

1-расм. Педагогик ва техник билимлар асосида талабаларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш механизми

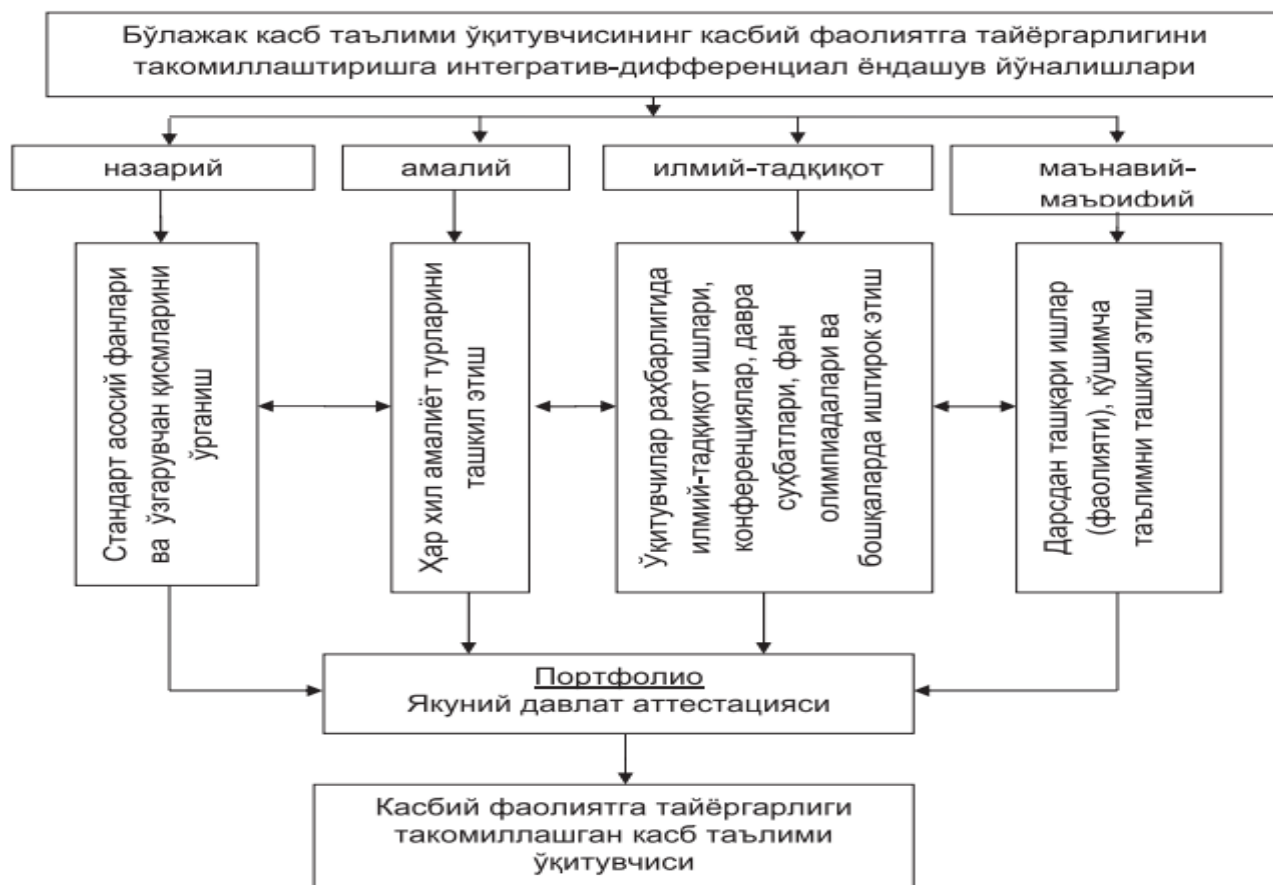
Касбий фаолиятга тайёргарликни такомиллаштириш (касбий тайёргарлик) босқичи (IV курс) бўлажак фаолиятини ўрнатиш билан боғлиқ мутахассис ишлари усуллари ва технологияларини эгаллашга ундайди. Ушбу босқичда касбий фаолияти тажрибасида

қўллаш учун амалиёт жойини танлашга талаб кўпроқ онгли равишда ёндашади. Талабалар шахсида касбий фаолиятга тайёргарлигини такомиллаштиришнинг ҳар бир босқичида асосий эътибор бу ўзига хос фазилатлари – касбий фаолиятга тайёргарликни такомиллаштириш мутахассис хусусиятларига қаратилган.

Юқорида келтирилган фикрларимизнинг назарий йўналиши сифатида Давлат таълим стандартлари таркибидаги касбий фаолиятга тайёрлаш мазмуни барча блоклари ва моделини амалга оширади; амалий йўналиши ҳар хил амалиёт турлари – ўқув, педагогиктанишув, педагогик, ишлаб чиқариш, битирув олди ва ҳоказоларни тақдим этади; илмий-тадқиқот йўналиши – касбий фаолиятига тайёрлаш тизимида касб таълими фаолияти ташкилий асосларини очади, шунга мувофиқ у таълим жараёнида унга ёки уни параллел тўлдирувчи қурилган бўлиши мумкин; маънавий-маърифий ва ахлоқий йўналиши – ташкил этилган фаолиятининг ҳар хил турларида маданий дам олиш, касбий йўналтирилган, фуқаролик-ҳуқуқий, ахборот билиш, маънавий-маърифий ва оммавий тадбирларни ташкил этиш, ўтказиш ва ҳоказолар тақдим этади.

Хулоса қилиб шунини таъкидлаш мумкинки, биз техника олий таълим муассасаларида интеграцияни таъминлаш муаммолари, педагогик-психологик назарий ва амалий билимлар интеграцияси, фанлараро интеграция, касбий фаолиятга тайёргарликни диагностика қилишда педагогик ва техник билимлар интеграцияси ҳамда талаба компетентлигини такомиллаштириш масалалари бўйича маълумотларни ёритишга эътибор қаратдик.

2-расм. Талабаларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришга интегратив-дифференциал ёндашув

Қуйидаги хулосаларни бериб ўтишни жоиз деб топдик:

1. Касбий тайёргарликни тўлақонли таъминлашга қаратилган узвийлик тизимини ташкил қилишнинг диалектик жараёни ич-ичида зиддиятли ҳамда интеграция ва дезинтеграция, анализ ва синтез каби қарама-қарши тенденциялар курашида кечади.
2. Узлуксиз таълим тизимида ўқитишда интеграцияни таъминловчи муҳим омиллардан бири узвийликдир. Узвийлик таълим тизимида таълим-тарбия ва унинг натижаларини яхлитлигига олиб келадиган интегрatív жараёнларни таъминлашнинг хусусийлашган функциясидир. Узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида интеграл билимларнинг вужудга келиши ҳамда мазмун ва шакл узвийлигини таълим-тарбия жараёнида таъминлашда қўлланилаётган ташкилий воситалар муҳим ўрин тутди.
3. Таълимга интегрatív ёндашув ҳам шу ўринда, интеграл тизимга нисбатан мақсадли ёндашувнинг таълим мазмунида ифодаланиши бўлажак мутахассисларнинг касбий тайёргарлигини юқори даражага кўтаришда муҳим аҳамият касб этади.

REFERENCES

1. Химматалиев, Д. О. (2020). Бўлажак ўқитувчиларда касбий компетентликни ривожлантириш механизми. Современное образование (Ўзбекистан), (7 (92)), 16-26.
2. Duisenov, N., & Akhmedov, B. (2022). Matnli, ovozli va grafik axborotlarni kodlash. *Academicia*, 13(21), 1454-1459.
3. Кудратиллоев, Н. А., & Ахмедов, Б. А. (2021). Методика использования веб-приложений на основе инновационных методов. *Экономика и социум*, 3(82), 699-702.
4. Мажидов, Ж. М., & Ахмедов, Б. А. (2020). Использование мультимедийных технологий как средство повышения мотивации к изучению иностранного языка студентов ВУЗА. *Экономика и социум*, 3(82), 703-706.
5. Akhmedov, B. A. (2022). Use of Information and Communication Technologies in Higher Education Trends in the Digital Economy. *Ижтимоий фанларда инновация онлайн илмий журнали*, 3(3), 71-79.
6. Mukhamedov, F. I., & Akhmedov, B.A. (2020). Innovation "Klaster mobile" ilovasi. *Academic Research in Educational Sciences*, 1(3), 140-145.
7. Akhmedov, B. (2022). Methodology of Teaching Informatics in Cluster Systems. *International Journal of Innovative Research in Science Engineering and Technology*, 11(4), 3485-3491.
8. Akhmedov, B. (2022). A new approach to teaching information technologies in education. *Central Asian journal of education and computer sciences (CAJECS)*, 1(2), 73-78.
9. Akhmedov, B., Yakubov, M., & Akhmedjonov, D. (2022). Methods of teaching to information technologies: problem type of learning. *Central Asian journal of education and computer sciences (cajecs)*, 1(2), 57-60.
10. Ahmedova, Z. S. (2022). Informatika va axborot texnologiyalari fanidan elektron interfaol o'quv uslubiy majmualar yaratishning nazariy asoslari. *Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi*, 22(4), 935-938.
11. Akhmedova, Z. (2022). Theoretical foundations for the creation of electronic interactive educational and programming in the topic "computer science and information technology.

- International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 9(4), 150-152.
12. Mallayev, R. Q. (2021). Talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning innovatsion tizimlari. Fizika matematika va informatika, 21(2), 81-87.
13. Исмаилов, О. М., Исаков, А. Ф., Маллаев, Р. К. (2017). Алгоритм быстрого строкового сопоставления сетевых систем обнаружения вторжений. Актуальные проблемы оптимизации и автоматизации технологических процессов и производств, 1(1), 132-137.
14. Mashrabovich, A. A. (2022). The Importance of Using Digital Pedagogy in Higher Educational environment. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(5), 660-664.
15. Ahmedov, A. M. (2021). Umumiy o'rta ta'lim maktablarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullardan foydalanish metodikasi. TDPU Ilmiy axborotlari, 21(8), 93-100.
16. Ahmedov, A. M., Shirinov, F. S., Hasanov, A. R. (2021). Ma'lumotlarni intellektual tahlil qilishning metodlari. Uzluksiz ta'lim, 1(SI), 79-82.